

ARTIKELEN

Verzet tegen gedoogbeleid: iets typisch rechts?*

Peter Mascini & Dick Houtman

Inleiding

Versillende intellectuelen en politici hebben zich sinds het begin van het nieuwe millennium negatief uitgelaten over het Nederlandse gedoogbeleid. Dit gedogen is op zichzelf niet typisch Nederlands, want in Duitsland, Engeland en Frankrijk vervullen respectievelijk *'behördliche Duldung'*, *'cautioning'* en *'forbearance'*, en *'classement sans suite'* en *'main courante'* vergelijkbare functies.¹ In deze andere West-Europese landen spelen gedoogpraktijken echter slechts een informele rol in de lokale handhavingspraktijk, terwijl ze in Nederland landelijk en expliciet als formele beleidslijn zijn vastgelegd.²

In dit verband is wel gesuggereerd dat de Nederlandse overheid meer dan in andere landen het 'opportuiniteitsbeginsel' benadrukt, volgens welk het Openbaar Ministerie kan besluiten om af te zien van vervolging als daarmee een maatschappelijk belang gediend is, en juist minder dan elders het 'legaliteitsbeginsel', waarbij handhaving is afgestemd op de wettelijke grondslag van verboden.³ Waar de overheid zich in andere landen althans formeel meer laat leiden door dit laatste beginsel, heeft verzet tegen gedogen hier te lande een grotere symbolische betekenis omdat de overheid zich er niet principieel tegen verzet, waardoor Nederland bij uitstek een geschikte case is om publieksopvattingen over het niet optreden tegen verboden handelingen te onderzoeken.

Nederlandse tegenstanders schilderen het gedoogbeleid vaak af als een manifestatie van gemakzucht en gebrek aan daadkracht, waarmee de overheid haar eigen gezag verder zou ondermijnen door aan burgers het signaal af te geven dat het geoorloofd is om regels te overtreden. Omdat deze tegenstanders tevens pleiten voor minder regels, die dan bovendien consequenter en strenger zouden moeten worden gehandhaafd, lijkt hun weerstand tegen het gedoogbeleid onderdeel van de algemene verharding van het strafklimaat, zoals ook in andere westerse landen signaleerd door onderzoekers als Garland (2001), Wacquant (2002, 2008) en Bauman (2000). Het gaat hier om een roep om strengere straffen die inmiddels zou hebben geleid tot een aanscherping van het strafrecht, een toename van het aantal gedetineerden en een afgenomen populariteit van resocialisatie van veroordeelden.

* De auteurs danken Roy Kemmers voor de door hem aan dit onderzoek verleende student-assistentie.

1 Huisman & Joubert 1998.

2 Van Oenen 2002a, p. 15.

3 Aalders 1997.

Hoewel deze vermeende verharding van het straffklimaat in veel opzichten een eenvormiger ontwikkeling suggereert dan gerechtvaardigd is, is nauwelijks omstreden dat de afgelopen decennia zowel de publieke opinie als het beleid in vele landen in tal van opzichten punitiever is geworden en dat deze ontwikkelingen vooral steun vinden in conservatieve kringen.⁴ Ook in Nederland is de afgelopen jaren zo'n preoccupatie met handhaving en versterking van de maatschappelijke orde steeds meer op de voorgrond komen te staan, wat tot een toename van de maatschappelijke en politieke polarisatie hieromtrent heeft geleid.⁵ Omdat er tegelijkertijd goede redenen zijn om aan te nemen dat verzet tegen het gedogen van illegale activiteiten niet zonder meer een rechts-conservatieve hebbelijkheid is, onderzoeken wij in dit artikel aan de hand van een publieksonderzoek of het wel waar is dat verzet tegen het gedoogbeleid bij uitstek in rechts-conservatieve kringen te vinden is.

Weerstanden tegen gedoogbeleid en gedoogpraktijken

Rechts-conservatieve weerstanden tegen gedoogbeleid?

Wanneer wij op de historicus Blom mogen afgaan⁶, vormden de woelige jaren zestig een nog belangrijker cultureel-politiek breukpunt dan de bezetting gedurende de Tweede Wereldoorlog. Jongeren uit de middenklasse uitten destijds hun onvrede over een 'burgerlijke', 'technocratische' en 'kapitalistische' samenleving, die het individu in een beklemmende wurggreep hield. Zij eisten meer vrijheid, verdergaande democratisering en het scheppen van ruimte voor ooit als 'afwijkend' beschouwde identiteiten.⁷ Deze waarden zijn sindsdien eigenlijk alleen maar verder verspreid geraakt, waardoor traditionele opvattingen over het gezin, over de verhouding tussen mannen en vrouwen en over (homo)seksualiteit een steeds marginaler bestaan zijn gaan leiden.⁸ In een tijdsbestek van amper een kwart eeuw zijn bijgevolg, zeker in Nederland, allerhande ooit als 'afwijkend' en 'moreel verwerpelijk' beschouwde gedragingen – homoseksualiteit, echtscheiding, samenwonen, ongehuwd moederschap, enzovoort – onder steeds bredere lagen van de Nederlandse bevolking aanvaard geraakt.⁹

De politieke turbulentie uit de jaren zestig mag inmiddels goeddeels zijn verstomd, "The cultural revolution (...) had continuous, uninterrupted, and lasting consequences".¹⁰ Dat laat onverlet dat het culturele en politieke verzet tegen dit progressief-libertaire erfgoed, zeker in de afgelopen tien jaar, scherp is toegenomen. Net als in andere landen wordt het inmiddels ook in Nederland minder vaak welwillend getypeerd als 'a new frankness, openness, and indeed honesty in per-

4 Zie bijvoorbeeld Cullen e.a. 2000; Braithwaite 2003; Matthews 2005; Mascini & Houtman 2006; Almond 2008; Almond & Colover 2010; De Koster e.a. 2008; Van Bochove & Burgers 2010; Unnever e.a. 2010.

5 Achterberg 2006; Houtman e.a. 2008a; Houtman & Achterberg 2010.

6 Geciteerd door Righart 1995, p. 13.

7 Roszak 1969; Zijderfeld 1970; Inglehart 1977; Kennedy 1995.

8 Inglehart 1997.

9 Duyvendak 2004; Houtman e.a. 2008b.

10 Marwick 1998, p. 802; vergelijk Righart 1995; Houtman 2008.

sonal relations and modes of expression'¹¹ en is men 'lack of self-discipline, (...) self-righteousness, [and] (...) anti- intellectualism' juist steeds vaker gaan voorstellen als 'the least attractive features of the sixties generation'.¹²

Steeds vaker wordt het cultureel-politieke erfgoed van de jaren zestig tegenwoordig verantwoordelijk gehouden voor een mettertijd ontstane 'laat-maar-waaien-cultuur' en een baaierd aan problemen en misstanden: 'Het onbehagen in de democratie [staat] (...) anders dan in de jaren zestig (...) nu niet onder een links-liberaal teken. De kritiek richt zich juist op de elite die is voortgekomen uit de culturele omwenteling van die jaren'.¹³ Zo beschouwt Roel Kuiper, directeur van het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie, de toegenomen aandacht voor waarden en normen als een reactie op 'het "vrijheid-blijheid"-individualisme en de verloedering van de samenleving in het algemeen' en voert hij deze zaken terug op de culturele revolutie van de jaren zestig: 'Bij het afschudden van het juk van sociale controle, burgermansfatsoen en "kerkelijke bekrompenheid", heeft men mét het badwater ook wezenlijker noties weggegooid. De samenleving is er vrijer, maar niet leefbaarder op geworden'.¹⁴ En de conservatieve Edmund Burke Stichting, inmiddels al niet meer weg te denken uit het Nederlandse politieke debat, keert zich al evenzeer tegen 'de eenzijdige opvoeding tot mondigheid en het opkomen voor jezelf, je eigen mening, je gevoelens en sentimenten, en je rechten – de opvoeding die de erfenis vormt van de jaren zestig en zeventig'¹⁵ en daarmee tegen 'de revolutie van de jaren zestig, die ons politieke correctheid, multiculturalisme, en waardenrelativisme heeft gebracht'.¹⁶

Het zijn echter zeker niet alleen de toegenomen agressie in het sociale verkeer en het afgenomen respect voor autoriteiten die worden voorgesteld als bedenkelijke erfenissen van de permissieve cultuur van de jaren zestig.¹⁷ Hetzelfde gebeurt met de 'onaanvaardbare uitwassen' van het 'te ver doorgeschoten' gedoogbeleid, vooral in de sfeer van softdrugs en coffeeshops.¹⁸ 'In Nederland heeft het [gedogen] zich (...) tot een permanente toestand ontwikkeld (...) [en] het langdurig ontlopen van regels ondermijnt het vertrouwen in de rechtsbeginselen. (...) Het gedogen heeft een grens bereikt en maakt de samenleving onvrijer', zo meent Paul Scheffer (2002). De Edmund Burke Stichting (2004, p. 14) stelt dat 'de rechterlijke macht en het Openbaar Ministerie verlost (moeten) worden van de softe jaren zestig mentaliteit die deze instituties helaas in de greep lijkt te hebben'. En Fred Teeven, ooit voorman van Leefbaar Nederland, vervolgens Tweede Kamerlid voor de VVD, en inmiddels staatssecretaris van Veiligheid en Justitie in het kabinet-Rutte, beschouwde de partij van wijlen Pim Fortuyn destijds voor alles als een belichaming van de kritiek op de Nederlandse 'geitenwollensokkencultuur'

11 Marwick 1998, p. 18.

12 Bellah 1982, p. xi.

13 Scheffer 2002; vergelijk De Jong 2000.

14 CV-Koers, 2002.

15 Edmund Burke Stichting, 2004, p. 23.

16 Edmund Burke Stichting, 2004, p. 5.

17 Bijvoorbeeld Van den Brink, 2001.

18 Uitermark 2004.

met haar 'politieke correctheid', 'woud van overlegorganen en adviescommissies' en 'eeuwige gedogen'.¹⁹

Hoewel vertegenwoordigers van rechts-conservatieve politieke groeperingen van uiteenlopende snit het Nederlandse gedoogbeleid aldus regelmatig voorstellen als uitwas van het links-libertaire erfgoed van de jaren zestig, kan men zich afvragen of zo'n weerstand tegen gedoogbeleid wel iets 'exclusief rechts' is. Is de oordeelsvorming over gedoogbeleid niet veeleer afhankelijk van welke praktijken er precies worden gedoogd, zodat helemaal geen sprake is van een algemeen verzet tegen 'het' gedoogbeleid in het kader van een rechts-conservatief verlangen naar een strenger straffklimaat?

Beleidsafhankelijkheid van weerstand tegen gedogen?

Ten minste twee dingen wijzen in de richting van deze laatste mogelijkheid.

Ten eerste is het zeker niet waar dat alleen vertegenwoordigers van rechtse politieke partijen zich negatief over gedogen uitlaten. Zo hebben vertegenwoordigers van linkse en rechtse jongerenpartijen zich in een politiek pamflet eendrachtig uitgesproken tegen het gedoogbeleid²⁰ en heeft ook de liberale intellectueel Henk Hofland (2001) er kritiek op geleverd. Nadat ook vooraanstaande sociaaldemocratische politici zich tegen het gedoogbeleid hadden uitgesproken, verzocht Bodelier (2001) zelfs of 'de laatste verdediger van de Nederlandse gedoogcultuur zich [wil] melden'.

Een tweede aanwijzing dat verzet tegen gedoogbeleid niet per se een rechts-conservatieve hebbelijkheid is, schuilt in de ambivalente houding van zowel linkse als rechtse opiniemakers. Beide groepen lijken hun oordeel over het gedoogbeleid te laten afhangen van het inhoudelijke beleidsterrein waarom het gaat. Maurice Koopman, in 2002 als fervent tegenstander van gedogen verkiesbaar voor Leefbaar Nederland, vertelde destijds bijvoorbeeld in een interview dat hij in de jaren zeventig dolgelukkig was met het destijds gevoerde gedoogbeleid rond softdrugs en abortus.²¹ Ook Herman Vuisje (2010) is van voorstander getransformeerd tot tegenstander van de Nederlandse gedoogcultuur. Hij verwijt degenen die vinden dat Geert Wilders niet moet worden vervolgd voor discriminatie en groepsbelediging, maar in plaats daarvan moet worden gedoogd, dat zij zich beroepen op dezelfde ideeën 'die Nederland de afgelopen decennia zoveel schade hebben berokkend en die zij zeggen te willen bestrijden'. Op zijn beurt verzet de door Bodelier (2001) geïnterviewde Gijs van Oenen, progressief rechtsfilosoof en zelfbenoemd pleitbezorger van het gedoogbeleid, zich desondanks nadrukkelijk tegen 'marktgeoriënteerd gedogen', dat wil zeggen: het gedogen van rechtsschendingen op grond van in brede kring aanvaarde overwegingen van economisch nut. Het gedogen van bijvoorbeeld de groei van het aantal vliegbewegingen op Schiphol, of van bedrijven die niet over de vereiste vergunningen beschikken, levert volgens

19 Hulshof & Verhey 2002, p. 54.

20 Van der Ham e.a. 2000.

21 Hulshof & Verhey 2002.

hem slechts een legitimering achteraf van het plegen van inbreuken op het algemeen maatschappelijk belang.²²

Het is kortom nog maar de vraag of links-progressieven en rechts-conservatieven tegenover elkaar staan waar het gaat om de aanvaardbaarheid van gedoogbeleid in het algemeen en specifieke gedoogpraktijken in het bijzonder. Is de vraag of rechts dan wel links zich verzet tegen gedoogbeleid niet veeleer afhankelijk van de aard van de praktijk die wordt gedoogd?²³ Wanneer dit het geval is, dan bestaat er niet zoiets als een algemene en universele rechts-conservatieve afkeer van gedogen en gedoogbeleid, maar zijn de oordelen van links en rechts hieromtrent gebonden aan de aard van de gedoogpraktijk.

Om te kunnen onderzoeken of dit inderdaad het geval is, is het noodzakelijk om enkele gedoogpraktijken te selecteren, die wellicht door linkse en rechtse beoordelaars op uiteenlopende wijzen worden beoordeeld. Wij selecteren deze praktijken dus niet op grond van hun prominente aanwezigheid in het publieke debat in Nederland in de afgelopen jaren (zoals het geval is bij het softdrugs- en bedrijfsvergunningenbeleid), maar op grond van theoretische overwegingen. Wij volstaan daarbij niet eenvoudigweg met een selectie op grond van hun verhouding tot uiteenlopende partijpolitieke sympathieën, maar hanteren als aanvulling daarop een meer analytische en in de politicologie en politieke sociologie veelvuldig gehanteerde tweedimensionale conceptualisering van conservatisme versus progressiviteit.

Sinds Martin Lipset (1959) een halve eeuw terug demonstreerde dat de arbeidersklasse progressief is waar het kwesties rond economische herverdeling betreft, maar juist conservatief met betrekking tot niet-economische of culturele kwesties (in Lipsets woorden: een autoritarisme van de arbeidersklasse), hebben talrijke studies de onafhankelijkheid van beide vormen van conservatisme/progressiviteit bevestigd. Het is kortom geenszins uitzonderlijk dat mensen in het ene opzicht progressief zijn en in het andere juist conservatief.²⁴ *Economisch* conservatisme of progressiviteit staat voor de mate waarin men voorstander is van de inperking door de overheid van de ongelijkheid die voortvloeit uit de vrijemarktwerking; *cultureel* conservatisme of progressiviteit betreft de mate waarin men bereid is om afwijkingen van gevestigde en dominante normen en waarden te tolereren. Degenen die inkomensherverdeling door de overheid steunen, staan te boek als economisch progressief en degenen die de uitkomst van de vrijemarktwerking aanvaarden als economisch conservatief. Op het culturele domein wordt het progressieve standpunt vertegenwoordigd door degenen die vinden dat individuen vrij zouden moeten zijn om hun persoonlijke voorkeuren te volgen en het conservatieve gezichtspunt door degenen die menen dat afwijkingen van gevestigde en dominante normen en waarden onacceptabel zijn.

Deze twee typen conservatisme/progressiviteit maken het mogelijk om vier specifieke gedoogactiviteiten te selecteren die wellicht bij uitstek gesteund of afgewe-

22 Van Oenen 2001; zie ook Van Oenen 2002b.

23 Zie ook Van der Meer 2000; Abrahams 2000.

24 Zie bijvoorbeeld O’Kane 1970; Fleishman 1988; Middendorp 1991; Evans e.a. 1996; Houtman 2000; Feldman 2003.

zen worden door degenen die de vier resulterende ideologische profielen belichamen. Met het oog op het onderscheid tussen economisch conservatieven en economisch progressieven kiezen wij voor het gedogen van regelovertradingen door actoren met een zwakke economische positie enerzijds en door een economisch machtige institutionele actor anderzijds. In het eerste geval hebben wij gekozen voor oudere werklozen die de sollicitatieplicht verzaken (wij hebben welbewust gekozen voor ouderen, omdat de sollicitatieplicht in hun geval meer omstrede is dan in het geval van jongeren) en als economisch machtige institutionele actor hebben wij gekozen voor de luchthaven Schiphol die geluidsnormen overtreedt. Gedogen van het verzaken van de sollicitatieplicht leidt immers gemakkelijk tot extra overheidsuitgaven die door de markt moeten worden opgebracht, terwijl gedogen van het overtreden van geluidsnormen juist een belemmering voor de vrijmarktwerking wegneemt. Met het oog op de culturele dimensie van conservatisme versus progressiviteit hebben wij gekozen voor in Nederland verblijvende illegale vreemdelingen respectievelijk de politie die zonder toestemming van de rechter-commissaris verdachten afluistert. Het eerste is immers in strijd met het op krachtdadige wijze beschermen van de maatschappelijke orde tegen regelovertradingen, terwijl het laatste dat juist alleen maar gemakkelijker maakt.

Kortom: naar verwachting wijzen economisch conservatieven het gedogen van het verzaken van de sollicitatieplicht af en steunen economisch progressieven deze vorm van gedogen juist, terwijl voor het gedogen van het overtreden van geluidsnormen door Schiphol naar verwachting precies het omgekeerde geldt. Voorts wijzen cultureel conservatieven naar verwachting het gedogen van illegaal in Nederland verblijvende vreemdelingen af en steunen cultureel progressieven deze vorm van gedogen, terwijl voor het gedogen van het illegaal afluisteren door de politie naar verwachting precies het omgekeerde geldt.

Onderzoeksvragen

De eerste vraag die wij in dit artikel willen beantwoorden, is of er in Nederland zoiets bestaat als een algemene weerstand tegen dan wel steun voor gedogen, en voor zover dat niet het geval is, welke van de vier genoemde specifieke gedoogpraktijken Nederlanders dan vooral associëren met 'het' gedoogbeleid. Wanneer een algemene weerstand tegen dan wel steun voor gedogen bestaat, dan moet dat blijken uit het feit dat oordelen over de vier concrete gedoogpraktijken zowel sterk onderling samenhangen als met de beoordeling van steun voor gedogen als algemene beleidslijn, dus los van het specifieke beleidsterrein waarop dit plaatsvindt. Blijkt zo'n algemene weerstand tegen dan wel steun voor gedogen niet te bestaan, dan maken de samenhangen tussen de vier specifieke gedoogpraktijken enerzijds en het oordeel over gedogen als algemene beleidspraktijk anderzijds duidelijk waaraan Nederlanders vooral denken wanneer zij zich uitspreken voor of juist tegen gedogen. In de tweede plaats onderzoeken wij dan hoe aanhangers van de verschillende te onderscheiden politieke partijen oordelen over gedogen in het algemeen, alsook over de vier specifieke toepassingen van dit algemene beleidsinstrument in het bijzonder. Ten slotte onderzoeken wij dan of cultureel en economisch conservatisme/progressiviteit de oordelen over deze laatste vier gedoogpraktijken op de verwachte manieren beïnvloeden.

Data en meting

Data

Om onze onderzoeksvragen te beantwoorden hebben wij in 2005 data verzameld onder de Nederlandse bevolking. Voor de dataverzameling hebben we gebruik gemaakt van CentERdata's panel (Universiteit van Tilburg), dat representatief is voor de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder. Panelleden vullen op regelmatige basis vragenlijsten in van sociaalwetenschappers door middel van een internetverbinding die beschikbaar is gesteld door CentERdata. In totaal zijn 2.665 individuen geselecteerd om te participeren in het onderzoek, van wie er 1.892 de vragenlijst hebben ingevuld, resulterend in een respons van 71 procent.

Metingen

Voor de meting van *weerstand tegen gedogen* hebben we één algemene en vier specifieke vragen gebruikt. De eerstgenoemde vraag luidt: 'Hoe staat u in het algemeen tegenover gedogen?' (met de frequentieverdelingen in percentages steeds tussen haakjes): 1. zeer negatief (6,2), 2. negatief (37,2), 3. positief noch negatief (42,7), 4. positief (11,0), 5. zeer positief (0,1) en 6. ik weet niet (2,8). In verband met de vier specifieke gedoogpraktijken is respondenten gevraagd: 'Wat vindt u van de volgende activiteiten?' (met wederom steeds de frequentieverdeling in percentages tussen haakjes):

1. Gedogen van illegaal verblijf in Nederland: 1. zeer verkeerd (28,5), 2. verkeerd (44,3), 3. noch verkeerd noch juist (17,1), 4. goed (7,0), 5. zeer goed (1,5) en 6. ik weet niet (1,6).
2. Gedogen van het niet nakomen van de sollicitatieplicht door werkloze vijftigplussers: 1. zeer verkeerd (5,7), 2. verkeerd (20,0), 3. noch verkeerd noch juist (26,0), 4. goed (31,7), 5. zeer goed (13,8) en 6. ik weet niet (2,9).
3. Gedogen van het overtreden van geluidsnormen door Schiphol: 1. zeer verkeerd (12,5), 2. verkeerd (37,9), 3. noch verkeerd noch juist (26,7), 4. goed (16,5), 5. zeer goed (3,3) en 6. ik weet niet (3,1).
4. Gedogen van afluisteren van verdachten door de politie zonder toestemming van de rechter-commissaris: 1. zeer verkeerd (12,3), 2. verkeerd (29,1), 3. noch verkeerd noch juist (20,0), 4. goed (26,3), 5. zeer goed (10,7) en 6. ik weet niet (1,6).

Politieke-partijvoorkeur hebben we gemeten aan de hand van een vraag naar de politieke partij waarop men zou stemmen wanneer er verkiezingen voor de Tweede Kamer zouden zijn. In navolging van Budge e.a. (2001) hebben we de stemvoorkeur voor het CDA (13,2 procent), orthodox-christelijke partijen (SGP, ChristenUnie) (6,4 procent), de VVD (10,7 procent) en rechts-populistische partijen (LPF, Groep Wilders) (5,3 procent) als *conservatief* bestempeld en die voor de

D66 (3,6 procent), de PvdA (19,0 procent), de SP (9,7 procent) en GroenLinks (8,7 procent) als *progressief*.²⁵

Cultureel conservatisme/progressiviteit hebben we gemeten met zeven items, die zijn geselecteerd uit een korte versie van de klassieke F-schaal voor autoritarisme²⁶ en die samen een betrouwbare schaal vormen (Cronbach's $\alpha=0,73$; zie bijlage 1 voor de verantwoording van deze schaal).

Economisch conservatisme/progressiviteit hebben we gemeten met vier items die eerder zijn gebruikt door Houtman (2000) en die samen een betrouwbare schaal vormen (Cronbach's $\alpha=0,78$; zie bijlage 1).

Leeftijd, geslacht, nettohuishoudinkomen per maand en opleidingsniveau zijn als controlevariabelen opgenomen omdat 'available research suggests that females, the young, and the educated are generally most lenient with respect to deviance'.²⁷

Leeftijd is gemeten in jaren, variërend van 18 tot 91, 51,6 procent van de respondenten is *man* en 48,4 procent *vrouw*. *Nettohuishoudinkomen* is gemeten in euro's per maand. Het hoogste afgeronde *opleidingsniveau* is gecodeerd in zes ordinale categorieën (percentages tussen haakjes): 1. basisschool (5,1), 2. voortgezet middelbaar onderwijs (26,7), 3. havo/vwo (13,8), 4. middelbaar beroepsonderwijs (20,4), 5. hoger beroepsonderwijs (23,3) en 6. universiteit (10,7).

Weerstand tegen gedogen verklaard

Uit figuur 1 blijkt dat Nederlanders niet in dezelfde mate gekant zijn tegen gedogen in het algemeen als tegen de vier verschillende gedoogpraktijken in het bijzonder. Gemiddeld genomen is de weerstand tegen het gedogen van illegale vreemdelingen het grootst ($M=3,9$) en die tegen het gedogen van werklozen die hun sollicitatieplicht verzaken het kleinst ($M=2,7$), terwijl de weerstand tegen het gedogen in het algemeen ($M=3,4$) tegen het overtreden van geluidsnormen door Schiphol ($M=3,4$) en tegen het afluisteren door de politie zonder toestemming van de rechter-commissaris ($M=3,1$) hiertussenin liggen.

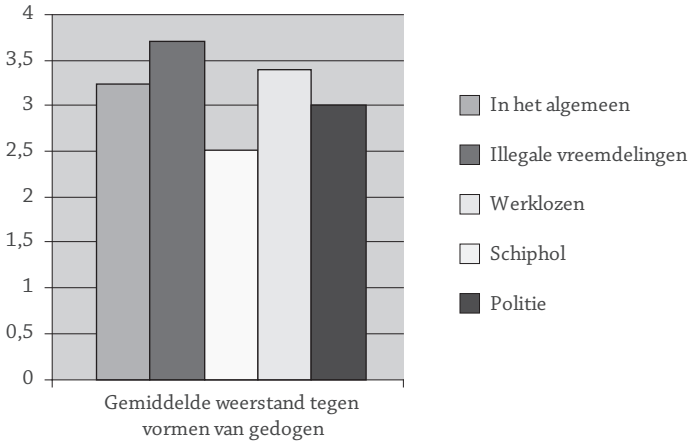
Maar waaraan denken Nederlanders eigenlijk wanneer hun algemene mening over gedogen wordt gevraagd? Zij blijken daarbij vooral te denken aan het gedogen van praktijken waarbij onmachtige individuen van regels afwijken en veel minder aan het gedogen van regelovertredingen door officiële instanties. Tabel 1 maakt immers duidelijk dat mensen met een afkeer van gedogen in het algemeen vooral niets moeten hebben van het gedogen van illegaal verblijvende vreemdelingen ($r=0,33$; $p<0,001$) en van werklozen die hun sollicitatieplicht niet nakomen ($r=0,35$; $p<0,001$), terwijl zij aanmerkelijk minder moeite hebben met het gedogen van geluidsoverlast door Schiphol ($r=0,16$; $p<0,001$) en zelfs min of

25 De overgebleven categorieën zijn als 'missing values' opgevat: Anders (namelijk: 'Blanco', 'Partij voor Ouderen', 'Partij voor de Dieren', 'Peter R. de Vries' of 'Van Buitenen') (0,8 procent), 'Ik ga niet stemmen' (3,5 procent), 'Ik mag niet stemmen' (0,7 procent) en 'Dat weet ik (nog) niet' (18,6 procent).

26 Adorno e.a., 1950.

27 Cullen e.a. 1985, p. 312; zie echter McCorkle 1993, p. 243; Schwartz e.a. 1993, p. 11.

Figuur 1: Weerstand tegen gedogen in het algemeen, illegaal verblijf vreemdelingen, verzaken sollicitatieplicht door werklozen, geluidshinder door Schiphol en afluisteren door de politie (gemiddelden)

Tabel 1: Correlaties tussen afkeuren van gedogen in het algemeen en van vier specifieke illegale activiteiten (N tussen haakjes)

	Algemeen	Illegaal verblijf vreemdelingen	Verzaken sollicitatieplicht door werklozen	Geluidshinder door Schiphol	Afluisteren door de politie
Algemeen	-				
Illegaal verblijf vreemdelingen	0,33 * (1.818)	-			
Verzaken sollicitatieplicht door werklozen	0,35 * (1.795)	0,15 * (1.819)	-		
Geluidshinder door Schiphol	0,16 * (1.794)	0,04 (1.816)	0,10 * (1.798)	-	
Afluisteren door de politie	0,04 (1.820)	-0,08 * (1.841)	0,06 (1.824)	0,29 * (1.816)	-

* $p < 0,001$

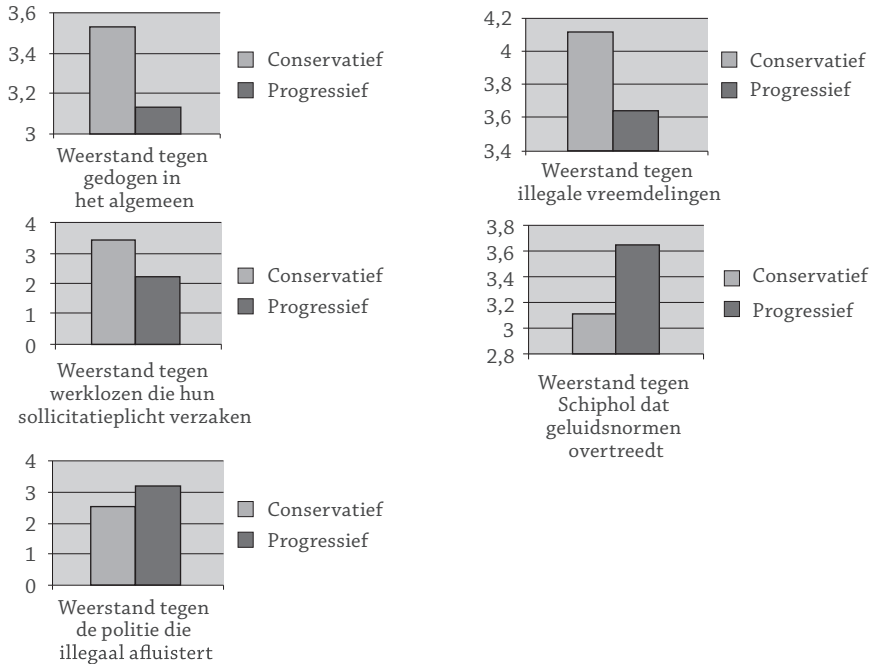
meer onverschillig staan tegenover het gedogen van het afluisteren van verdachten door de politie zonder toestemming ($r=0,04$; niet significant). Degenen die gedogen in zijn algemeenheid afkeuren, doen hetzelfde dus niet zonder meer met het gedogen van ongeoorloofd afluisteren van verdachten door de politie: zij oordelen over dit laatste niet anders dan voorstanders van gedogen.

De resterende correlaties bevestigen dat de houding ten aanzien van het gedogen van overtredingen door officiële instanties wezenlijk verschilt van de opvattingen

over het gedogen van praktijken die betrekking hebben op regelovertradingen door onmachtige individuen. Weerstand tegen het gedogen van illegale vreemdelingen hangt positief samen met weerstand tegen het gedogen van werklozen die hun sollicitatieplicht niet nakomen ($r=0,15$; $p<0,001$), maar niet met afkeer van het gedogen van het overtreden van geluidsnormen door Schiphol ($r=0,04$; niet significant). Tegenstanders van het gedogen van illegaal verblijf hebben zelfs de neiging om het gedogen van illegaal afluisteren van verdachten door de politie te steunen in plaats van af te keuren ($r=-0,08$; $p<0,001$). Bovendien zijn Nederlanders die weerstand hebben tegen het gedogen van werklozen die hun sollicitatieplicht niet nakomen eerder geneigd om het gedogen van illegaal verblijf af te keuren dan het gedogen van het overtreden van geluidsnormen door Schiphol ($r=0,15$; $p<0,001$ respectievelijk $r=0,10$; $p<0,001$), terwijl ze zelfs niet geneigd zijn om het gedogen van illegaal afluisteren door de politie af te keuren ($r=0,06$; niet significant). Ten slotte hangt de afkeer van het gedogen van het overtreden van geluidsnormen door Schiphol sterk samen met het gedogen van onwettig afluisteren door de politie ($r=0,29$; $p<0,001$). Kortom: de houding van Nederlanders ten aanzien van gedoogpraktijken gericht op onmachtige individuen die regels overtreden, staat nagenoeg los van hun houding ten aanzien van vormen van gedogen waarbij officiële instanties dat doen, terwijl zij bovendien vooral aan eerstgenoemde vormen van gedogen denken wanneer zij een oordeel over gedoogbeleid in het algemeen uitspreken.

Figuur 2 maakt dan ook duidelijk dat niet zoiets als een algemene conservatieve afkeer van gedogen bestaat. Gedogen in algemene zin roept weliswaar vooral weerstand op van het electoraat van conservatieve politieke partijen (CDA, VVD, orthodox-christelijk en rechts-populistisch), net als gedogen van illegaal verblijvende vreemdelingen en werklozen die hun sollicitatieplicht verzaken, maar het gedogen van geluidshinder door Schiphol en van het illegaal afluisteren van verdachten door de politie wordt juist vooral afgewezen door het electoraat van progressieve politieke partijen (D66, PvdA, SP en GroenLinks). In tabel 2 zijn deze resultaten voor mensen met een stemvoorkeur voor een conservatieve of progressieve politieke partij verder uitgesplitst naar specifieke politieke partijen. Hieruit blijkt dat de enige uitzonderingen op het algemene patroon zijn dat aanhangers van rechts-populistische partijen zich minder dan gemiddeld verzetten tegen werklozen die hun sollicitatieplicht verzaken en dat het electoraat van D66 zich hiertegen juist meer dan gemiddeld verzet. De eerste uitzondering is niet verwonderlijk aangezien rechts-populistische partijen zich mede profileren als vertegenwoordigers van de economisch zwakkeren en de tweede niet omdat D66 zich als liberale partij in veel opzichten opwerpt als voorstander van de vrije markt. De afkeer van gedogen in het algemeen en van regelovertradingen door individuen met een zwakke maatschappelijke positie is kortom weliswaar het grootst onder het electoraat van conservatieve partijen, maar de afkeer van het gedogen van regelovertradingen door officiële instanties is juist het grootst onder de kiezers van progressieve partijen.

Figuur 2: Weerstand tegen gedogen in het algemeen en van verschillende vormen van gedogen verklaard uit politieke-partijvoorkeur (gemiddelden gecontroleerd voor leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, nettohuishoudinkomen)

Tabel 3 bevestigt dat de weerstanden tegen gedogen onder conservatieven niet zonder meer het sterkst zijn. Cultureel en economisch conservatieven zijn immers weliswaar allebei geneigd om gedogen in het algemeen, alsook van regel-overtredingen door individuen met een zwakke maatschappelijke positie (illegale vreemdelingen en werklozen) af te keuren, maar zij vertonen desondanks juist de minste weerstand tegen het gedogen van regel-overtredingen door officiële instanties (regel-overtredingen door Schiphol en de politie). Er bestaat kortom niet zoiets als een algemene conservatieve weerstand tegen het gedogen van illegale activiteiten, maar een algemene conservatieve oppositie tegen het gedogen van illegale activiteiten door individuen met een zwakke maatschappelijke positie, die zijn tegenhanger heeft in een algemene progressieve weerstand tegen het gedogen van illegale activiteiten door officiële instanties.

Tabel 3 maakt tevens duidelijk dat cultureel conservatisme/progressiviteit ook invloed heeft op opvattingen over het gedogen van illegale activiteiten in de economische sfeer (het niet nakomen van de sollicitatieplicht door werklozen en het overtreden van geluidsnormen door Schiphol), terwijl economisch conservatisme/progressiviteit tevens de houding ten aanzien van het gedogen van illegale niet-economische activiteiten beïnvloedt (illegaal verblijf in Nederland en illegale

Tabel 2: Weerstand tegen gedogen in het algemeen en tegen vier specifieke illegale activiteiten verklaard uit politieke-partijvoorkeur (frequenties, gemiddelden)

Politieke-partijvoorkeur	%	Algemeen	Illegaal verblijf vreemdelingen	Verzaken sollicitatieplicht door werklozen	Afluisteren door de politie	Geluidshinder door Schiphol
<i>Conservatief</i>						
CDA	17,1	3,52	4,04	2,98	3,26	2,93
VVD	14,0	3,74	4,22	2,96	3,02	2,85
Orthodox-christelijk	8,4	3,79	4,00	2,83	3,39	2,79
Rechts-populistisch	6,8	3,58	4,53	2,71	3,09	2,58
<i>Progressief</i>						
D66	4,7	3,29	3,72	2,90	3,48	3,26
PvdA	24,8	3,21	3,68	2,54	3,51	3,25
SP	12,8	3,26	3,84	2,39	3,78	3,50
GroenLinks	11,4	3,26	3,46	2,64	4,02	3,67
Totaal gemiddelde		3,41	3,90	2,72	3,45	3,13
N	100,0	1.417	1.429	1.412	1.409	1.428
R ² (hoofdeffect partijvoorkeur) ^a		6,9 *	9,2 *	3,5 *	8,6 *	6,9 *
R ² (incl. covarianten) ^b		12,2 *	10,7 *	5,3 *	10,8 *	6,4 *

^a R² geeft het percentage weer van het verschil in de afhankelijke variabele dat alleen kan worden toegeschreven aan politieke-partijvoorkeur. In dit geval wordt bijvoorbeeld 6,9% van de totale variantie in weerstand tegen gedogen in het algemeen verklaard uit de politieke-partijvoorkeur.

^b R² geeft het percentage weer van het verschil in de afhankelijke variabele dat kan worden toegeschreven aan politieke-partijvoorkeur en vier andere onafhankelijke variabelen, die als controlevariabelen zijn opgevat (dat wil zeggen leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, nettohuishoudinkomen).

* p<0,001

afluisterpraktijken door de politie). Achteraf gezien is het eerste wellicht minder verbazingwekkend dan het tweede, omdat cultureel conservatisme/progressiviteit, anders dan economisch conservatisme/progressiviteit, verwijst naar tolerantie ten aanzien van regelovertredingen in het algemeen, zodat bij nader inzien niet goed valt in te zien waarom regelovertredingen in de economische sfeer daarvan uitgezonderd zouden zijn. Dat economisch conservatisme/progressiviteit ook invloed heeft op niet-economische regelovertredingen, is opvallender. Debet hieraan is wellicht dat beide dimensies van conservatisme blijken recent onderzoek minder onafhankelijk van elkaar zijn dan de meeste politicologen en politiek sociologen vanouds aannemen. Onder de Nederlandse bevolking als geheel zijn

Tabel 3: Weerstand tegen gedogen in het algemeen en van vier specifieke illegale activiteiten verklaard (bèta's)

	Algemeen Illegaal verblijf vreemdelingen	Verzaken sollicitatieplicht door werklozen	Afluisteren door de politie	Geluidshinder door Schiphol
<i>Cultureel conservatisme</i>	0,09 *	0,17 *	0,09 *	-0,28 *
<i>Economisch conservatisme</i>	0,15 *	0,17 *	0,14 *	-0,12 *
N	1.756	1.773	1.757	1.773
R ² (incl. controlevariabelen) ^a	8,5	6,5	4,3	9,7
	10,0			

^a R² geeft het percentage weer van het verschil in de afhankelijke variabele dat kan worden toegeschreven aan ideologische inbedding en vier andere onafhankelijke variabelen, die als controlevariabelen zijn opgevat (dat wil zeggen leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, nettohuishoudinkomen). Zo wordt 8,5% van de totale variantie in weerstand tegen gedogen in het algemeen verklaard uit alle onafhankelijke variabelen tezamen.

* p<0,001

beide weliswaar zo goed als onafhankelijk, maar onder hoogopgeleiden gaan ze in sterke mate hand in hand, terwijl ze onder laagopgeleiden juist betrekkelijk sterk negatief met elkaar samenhangen.²⁸

Hoe dit ook zij, voor zover weerstand tegen gedogen iets typisch rechts of conservatiefs is, komt dat doordat Nederlanders bij 'gedogen' vooral denken aan het gedogen van regelovertredingen door onmachtige individuen. Dit blijkt tevens uit het feit dat de effecten van cultureel en economisch conservatisme op de weerstand tegen gedogen in het algemeen afnemen wanneer wordt gecontroleerd voor de weerstand tegen de vier concrete gedoogpraktijken, waarbij dan vooral het gedogen van regelovertredingen door individuen met een zwakke maatschappelijke positie hiervoor verantwoordelijk blijkt (zie tabel 4). Met andere woorden: conservatieven hebben meer weerstand tegen gedogen in het algemeen dan progressieven omdat Nederlanders hierbij vooral denken aan vormen van gedogen waarbij onmachtige individuen de regels overtreden, die vooral uit conservatieve hoek op weerstand stuiten.

Conclusie en discussie

We hebben laten zien dat er niet zoiets bestaat als een universele conservatieve weerstand tegen het Nederlandse gedoogbeleid. Weliswaar wordt het gedogen van overtredingen door onmachtige individuen vooral door conservatieven afgekeurd, maar zij staan juist het meest welwillend tegenover het gedogen van wets-overtredingen door officiële instanties. Dat weerstand tegen het gedoogbeleid zo vaak afkomstig is uit conservatieve hoek, komt dan ook doordat het Nederlandse

Tabel 4: *Weerstand tegen gedogen in het algemeen verklaard uit ideologische inbedding (model 1), vier specifieke illegale activiteiten (model 2) en beide (model 3) (bèta's)*

	1	2	3
<i>Ideologische inbedding</i>			
Cultureel conservatisme	0,09 *	-	0,05 *
Economisch conservatisme	0,15 *	-	0,08
<i>Weerstand tegen specifieke vormen van gedogen</i>			
Illegaal verblijf vreemdelingen	-	0,29 *	0,26 *
Verzaken sollicitatieplicht door werklozen	-	0,27 *	0,25 *
Afluisteren door de politie	-	0,11 *	0,11 *
Geluidshinder door Schiphol	-	-0,00	0,01
N	1.756	1.729	1.669
R ² (incl. controlevariabelen) ^a	8,5	25,7	26,2

^a R² geeft het percentage weer van het verschil in de afhankelijke variabele dat kan worden toegeschreven aan ideologische inbedding (1), de vier controlevariabelen (leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, nettohuishoudinkomen) (2) en de ideologische inbedding en de controlevariabelen tezamen (3).

* p<0,001

publiek bij 'gedoogbeleid' vooral blijkt te denken aan vormen van gedogen waarbij individuen met een zwakke maatschappelijke positie wetsregels overtreden en veel minder aan vormen van gedogen waarbij officiële instanties dit doen. Weerstand tegen het gedoogbeleid waar het regelovertreden door individuen met een zwakke maatschappelijke positie betreft, is daarmee inderdaad een uiting van een meer algemeen conservatief verlangen naar een strenger strafklimaat. De welwillende houding die dezelfde conservatieven innemen ten opzichte van een gedoogbeleid waar het regelovertreden door officiële instanties betreft, laat evenwel zien dat dit verlangen een tamelijk beperkte reikwijdte heeft.

Deze bevindingen demonstreren de betekenis van de aard van de specifieke objecten die aan een beleidsinstrument worden blootgesteld voor de totstandkoming van oordelen over de legitimiteit van dit beleidsinstrument. Dit is iets waarvoor vrijwel geen aandacht bestaat in de toch tamelijk omvangrijke wetenschappelijke literatuur over de totstandkoming van oordelen over de legitimiteit van met name repressie en resocialisatie, al is enige aandacht besteed aan de invloed van het abstractieniveau van de vraagstelling hierop. Zo hebben diverse studies uitgezeten dat het publiek minder steun voor repressie en juist meer voor resocialisatie uitsprekt, naarmate onderzoekers concretere en meer gedetailleerde gevallen van wetsovertreding voorleggen,²⁹ maar is het toch *niet* zo dat hierdoor bepaalde bevolkingscategorieën in het ene geval positief ten opzichte van deze vorm van misdadbestrijding staan en in het andere juist negatief. Slechts één ons bekende studie reikt verder door te demonstreren dat publieksopvattingen over repressie in deze zin objectafhankelijk zijn, dus net als de door ons in dit artikel onderzochte opvattingen over gedogen. Het gaat om een studie van Antonio e.a.

²⁹ Roberts & Stalans 1997; Cullen e.a. 2000, p. 61; Hutton 2005, p. 246-250; De Keijser e.a. 2006.

(2007), die duidelijk maakt dat economisch conservatieven die zelf een sterke economische positie innemen weliswaar voorstander zijn van repressie bij uitkeringsfraude, maar in het geval van belastingfraude juist tegenstander van zo'n aanpak zijn.

Het verrichten van verder onderzoek naar een dergelijke objectafhankelijkheid van publieksoordelen over de legitimiteit van beleidsinstrumenten lijkt ons van aanzienlijk wetenschappelijk belang. Te denken valt bijvoorbeeld aan onderzoek naar het bestaan van verschillen in de beoordeling van rechtsmaatregelen tegen terroristische aanslagen door bijvoorbeeld dierenrechtenactivisten, rechts-extremisten respectievelijk radicale moslims; maatregelen gericht tegen vermogenscriminaliteit door respectievelijk drugsverslaafden en witteboordencriminelen of toepassing van het voorzorgsbeginsel op respectievelijk kerncentrales en de kindbescherming. Dergelijk onderzoek is om vooral twee redenen van belang.

In de eerste plaats kan het leiden tot de verdere verspreiding van het inzicht dat beleidsinstrumenten in de ogen van het publiek helemaal niet zoiets als een 'algemene' legitimiteit hebben, maar dat hun legitimiteit in werkelijkheid steeds van geval tot geval wordt bepaald door de concrete doelen en groepen waarop ze gericht worden. In de tweede plaats is dergelijk onderzoek behulpzaam bij het blootleggen van blinde vlekken in de criminologie, vergelijkbaar met de manier waarop Sutherland (1940, 1944) destijds toonde dat criminologen witteboordencriminaliteit ten onrechte veronachtzaamden omdat ze officiële definities van criminaliteit die louter betrekking hadden op blauweboordencriminaliteit als vanzelfsprekend overnamen. Het aanwijzen van dergelijke blinde vlekken is des te belangrijker, omdat ze tot op de dag van vandaag te vinden zijn in het werk van vooraanstaande criminologen. Zo wijst Braithwaite (2003) erop dat Garland (2001) weliswaar een ingrijpende 'punitieve wending' constateert, die tot uitdrukking zou komen in een steeds repressiever strafklimaat en een afnemende populariteit van resocialisatie, maar daarbij geheel voorbijgaat aan de steeds verder uitdijende cultuur van 'soft law' (zelfregulering, certificering, voorlichting, overreding, enzovoort) bij de bestrijding van allerlei vormen van organisatiecriminaliteit. Onderzoek naar de manier waarop oordelen over de legitimiteit van rechtsinstrumenten afhankelijk zijn van de aard van de groepen en verschijnselen waarop deze instrumenten worden gericht, kan ook bijdragen aan de broodnodige correctie van een dergelijke intellectuele bijziendheid, die wellicht wordt veroorzaakt door een gebrek aan distantie van criminologen ten opzichte van hun studieobject.³⁰

Literatuur

- Aalders, M.V.C., 'De nota Grenzen aan gedogen: gedogen door het bestuur "in de ogen van Justitie"', *Regelmaat* 1997-11(5), p. 184-189.
- Abrahams, F., 'Gedogen', *NRC Handelsblad* 16 oktober 2000.
- Achterberg, P., *Considering cultural conflict: Class politics and cultural politics in western societies*, Maastricht: Shaker 2006.

30 Vergelijk Mascini & Houtman 2006.

- Achterberg, P. & D. Houtman, 'Ideologically illogical? Why do the lower-educated Dutch display so little value coherence?', *Social Forces* 2009-87(3), p. 1649-1670.
- Adorno, T.W., E. Frenkel-Brunswik, D.J. Levinson & R.N. Sandford, *The authoritarian personality*, New York: Harper and Brothers 1950.
- Almond, P., 'Public perceptions of work-related fatality cases', *British Journal of Criminology* 2008-48(4), p. 448-467.
- Almond, P. & S. Colover, 'Mediating punitiveness: Understanding public attitudes towards work-related fatality cases', *European Journal of Criminology* 2010-7(5), p. 323-338.
- Antonio, T., R. Kemmers, G. Vegter, L. van der Vorst & W. de Koster, *Economische belangen en repressie van fraude*, paper gepresenteerd op de Dag van de Sociologie, Erasmus Universiteit Rotterdam, 31 mei 2007.
- Bauman, Z., 'Social issues of law and order', *British Journal of Criminology* 2000-40(2), p. 205-221.
- Bellah, R.N., Foreword, in: S.M. Tipton (red.), *Getting saved from the sixties: Moral meaning in conversion and cultural change*, Berkeley, CA: University of California Press 1982, p. ix-xi.
- Bochove, M. van & J. Burgers, 'Disciplining the drifter', *British Journal of Criminology* 2010-50(2), p. 206-221.
- Bodelier, R., 'Gedogen heeft toekomst', *de Volkskrant* 8 september 2001.
- Braithwaite, J., 'What's wrong with the sociology of punishment?', *Theoretical Criminology* 2003-7(1), p. 5-28.
- Brink, G. van den, *Geweld als uitdaging: de betekenis van agressief gedrag bij jongeren*, Utrecht: NIZW 2001.
- Budge, I., H-D. Klingemann, A. Volkens, J. Bara & E. Tanenbaum, *Mapping policy preferences: Estimates for parties, electors, and governments 1945-1998*, New York: Oxford University Press 2001.
- Cullen, F.T., B.S. Fisher & B.K. Applegate, 'Public opinion about punishment and corrections', in: M. Tonry (red.), *Crime and justice: A review of research, vol. 27*, Chicago: The University of Chicago Press 2000, p. 1-79.
- Cullen, F.T., G.A. Clark, J.B. Cullen & R.A. Mathers, 'Attribution, salience, and attitudes toward criminal sanctioning', *Criminal Justice and Behavior* 1985-12(3), p. 305-331.
- CV-Koers, 'Aanzet tot verdieping', *CV-Koers: Opinieblad voor de christen vandaag* 1 november 2002.
- Duyvendak, J.W., *Een eensgezinde, vooruitstrevende natie: over de mythe van 'de' individualisering en de toekomst van de sociologie*, Universiteit van Amsterdam 2004.
- Edmund Burke Stichting, *De crisis in Nederland: en het conservatieve antwoord* (tweede druk), Den Haag: Edmund Burke Stichting 2004 (<www.burkestichting.nl/picture_library/pdf/pamfletcrisis.pdf>; bezocht op 16 februari 2007).
- Evans, G., A.F. Heath & M. Lalljee, 'Measuring left-right and libertarian-authoritarian values in the British electorate', *British Journal of Sociology* 1996-47(1), p. 93-112.
- Feldman, S., 'Values, ideology, and the structure of political attitudes', in: D.O. Sears (red.), *Oxford handbook of political psychology*, Oxford: Oxford University Press 2003, p. 477-510.
- Fleishman, J.A., 'Attitude organization in the general public: Evidence for a bidimensional structure', *Social Forces* 1988-67(1), p. 159-184.
- Garland, D., *The culture of control: Crime and social order in contemporary society*, Oxford: Oxford University Press 2001.
- Ham, B. van der, J. Uitentuis, L. Schueler, F. Visser, J. de Veth, S. Zboray & G. van Veldhuizen, 'Stop met het gedoogbeleid', *NRC Handelsblad* 18 september 2000.
- Hofland, H.J.A., 'De nevels van het gedogen', *NRC Handelsblad* 7 maart 2001.

- Houtman, D., *Een blinde vlek voor cultuur: sociologen over cultureel conservatisme, klassen en moderniteit*, Assen: Van Gorcum 2000.
- Houtman, D., *Op jacht naar de echte werkelijkheid: dromen over authenticiteit in een wereld zonder fundamente*, Amsterdam: Pallas Publications 2008.
- Houtman, D. & P. Achterberg, 'Two lefts and two rights: Class voting and cultural voting in the Netherlands, 2002', *Sociologie* 2010-1(1) (<<http://sociologie.revues.org/101>>).
- Houtman, D., P. Achterberg & A. Derks, *Farewell to the leftist working class*, New Brunswick, NJ: Transaction 2008a.
- Houtman, D., P. Achterberg & J.W. Duyvendak, 'De verhitte politieke cultuur van een ontzuilde samenleving', in: B. Snels & N. Thijssen (red.), *De grote kloof: verhitte politiek in tijden van verwarring*, Amsterdam: Boom 2008b, p. 61-80.
- Huisman, W. & C.M. Joubert, 'Gedogen: een typisch Nederlands verschijnsel?', *RegelMaat* 1998-12(3), p. 145-152.
- Hulshof, M. & E. Verhey, "'Bestormers van het Binnenhof-kartel": Nagel, Teeven en Smalhout over hun grote ongenoege', *Vrij Nederland* 2002-63(16), p. 54-57.
- Hutton, N., 'Beyond populist punitiveness?', *Punishment & Society* 2005-7(3), p. 243-258.
- Inglehart, R., *The silent revolution: Changing values and political styles among western publics*, Princeton, NJ: Princeton University Press 1977.
- Inglehart, R., *Modernization and postmodernization: Cultural, economic, and political change in 43 countries*, Princeton, NJ: Princeton University Press 1997.
- Jong, S. de, 'Hollandse taboes', *HP/De Tijd* 29 september 2000, p. 32-41.
- Keijser, J.W. de, P.J. van Koppen & H. Elffers, *Op de stoel van de rechter: oordeelt het publiek net zo als de strafrechter?* (Research Memoranda, 2(2)), Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2006.
- Kennedy, J., *Nieuw Babylon in aanbouw: Nederland in de jaren zestig*, Amsterdam/Meppel: Boom 1995.
- Koster, W. de, J. van der Waal, P. Achterberg & D. Houtman (2008) 'The rise of the penal state: Neo-liberalization or new political culture?', *British Journal of Criminology* 2008-48(6), p. 720-734.
- Lipset, S.M., 'Democracy and working-class authoritarianism', *American Sociological Review* 1959-24(1), p. 482-501.
- Marwick, A., *The sixties: Cultural revolution in Britain, France, Italy, and the United States c. 1958-c. 1974*, New York: Oxford University Press 1998.
- Mascini, P. & D. Houtman, 'Rehabilitation and repression: Reassessing their ideological embeddedness', *British Journal of Criminology* 2006-46(5), p. 822-836.
- Matthews, R., 'The myth of punitiveness', *Theoretical Criminology* 2005-9(2), p. 175-201.
- McCorkle, R.C., 'Research note: Punish and rehabilitate? Public attitudes toward six common crimes', *Crime and Delinquency* 1993-39(2), p. 240-252.
- Meer, J. van der, 'De groene smeerolie van de samenleving', *De Groene Amsterdammer* 22 maart 2000.
- Middendorp, C.P., *Ideology in Dutch politics: The democratic system reconsidered (1970-1985)*, Assen: Van Gorcum 1991.
- Oenen, G. van, 'Gedogen is integraal onderdeel van de rechtsstaat', *NRC Handelsblad* 12 maart 2001.
- Oenen, G. van, 'Inleiding: over de waarde van wilde praktijken', in: G. van Oenen (red.), *Ongeregelde orde: gedogen en de omgang met wilde praktijken*, Beleid en Maatschappij, jaarboek 2002, Amsterdam: Boom 2002a, p. 9-35.
- Oenen, G. van, 'Gedogen als cultuur(om)slag: de betekenis van gedoogbeleid voor de rechtsstaat', in: G. van Oenen (red.), *Ongeregelde orde: gedogen en de omgang met wilde praktijken*, Beleid en Maatschappij, jaarboek 2002, Amsterdam: Boom 2002b, p. 36-63.

- O'Kane, J., 'Economic and noneconomic liberalism: Upward mobility potential, and catholic working class youth', *Social Forces* 1970-48(4), p. 499-506.
- Righart, H., *De eindeloze jaren zestig: geschiedenis van een generatieconflict*, Amsterdam: Arbeiderspers 1995.
- Roberts, J.V. & L.J. Stalans, *Public opinion, crime and criminal justice*, Boulder, CO: Westview Press 2000.
- Rozak, T., *The making of a counter culture: Reflections on the technocratic society and its youthful opposition*, New York: Doubleday 1969.
- Scheffer, P., 'De verloren jaren van Kok', *NRC Handelsblad* 2 maart 2002.
- Schwartz, I.M., S. Guo & J.J. Kerbs, 'The impact of demographic variables on public opinion regarding juvenile justice: Implications for public policy', *Crime and Delinquency* 1993-39(1), p. 5-28.
- Sutherland, E.H., 'White-collar criminality', *American Sociological Review* 1940-5(1), p. 1-12.
- Sutherland, E.H., 'Is "white-collar crime" crime?', *American Sociological Review* 1944-10(2), p. 132-139.
- Uitermark, J., 'The origins and future of the Dutch approach towards drugs', *The Journal of Drug Issues* 2004-34(3), p. 511-532.
- Unnever, J.D., J.K. Cochran, F.T. Cullen & B. Applegate, 'The pragmatic American: Attributions of crime and the hydraulic relation hypothesis', *Justice Quarterly* 2010-27(3), p. 431-457.
- Vuisje, H., 'De oppositie tegen het proces-Wilders slaat door: bevrijdende jaren-60-ideeën dienen nu rauw eigenbelang', *NRC Handelsblad* 13 oktober 2010, p. 6.
- Wacquant, L., *Prisons of poverty*, Minneapolis: University of Minnesota Press 2002 [1999].
- Wacquant, L., *Punishing the poor: The new government of social insecurity*, Durham: Duke University Press 2008.
- Zijderveld, A.C., *The abstract society: A cultural analysis of our time*, Garden City, NJ: Doubleday 1970.

Bijlage 1. Verantwoording factor- en betrouwbaarheidsanalyses van de gebruikte meetschalen

Cultureel en economisch conservatisme/progressiviteit hebben we gemeten aan de hand van meerdere items. Voor de constructie van beide schalen hebben we gebruik gemaakt van factoranalyse. Deze techniek laat zien hoe sterk elk *afzonderlijk* item samenhangt met één of meer onderliggende factoren die zelf niet worden gemeten (zogenoemde latente factoren). Als ondergrens geldt dat items minimaal 0,30 dienen samen te hangen met een onderliggende factor. Er zijn verschillende analysetechnieken waarmee factoranalyse kan worden uitgevoerd. Wij hebben gebruik gemaakt van de meest gangbare techniek, die Principale Componenten Analyse (PCA) wordt genoemd. Betrouwbaarheidsanalyse laat zien hoe sterk alle items *gezamenlijk* samenhangen. Cronbach's α is een maat voor de betrouwbaarheid van een meetschaal. Als ondergrens voor een betrouwbare meetschaal wordt een Cronbach's α van 0,60 gehanteerd.

In verband met de meting van *cultureel conservatisme/progressiviteit* vroegen we respondenten aan te geven in hoeverre ze instemden (1. zeer oneens, 2. oneens, 3. oneens noch eens, 4. eens, 5. zeer eens, 6. weet niet) met de volgende stelling-

gen, met tussen haakjes het percentage '(zeer) eens' en de ladingen op de eerste factor:

1. 'Door de vele opvattingen over goed en slecht is niet duidelijk waar je aan toe bent' (21,1; 0,71).
2. 'Als mensen minder zouden praten en harder zouden werken zou alles beter gaan' (32,0; 0,65).
3. 'Er zijn twee soorten mensen: sterken en zwakken' (20,8; 0,64).
4. 'De meeste mensen vallen tegen als je ze beter leert kennen' (10,9; 0,64).
5. 'Onze sociale problemen zouden grotendeels zijn opgelost als we op de een of andere manier misdadigers, asociale lieden en zwakzinnigen uit de samenleving zouden kunnen verwijderen' (13,5; 0,59).
6. 'Door snelle veranderingen is het moeilijk om te weten wat goed en slecht is' (25,4; 0,56).
7. 'Wat we nodig hebben zijn minder wetten en instituties en meer moedige, onvermoeibare en toegewijde leiders, waar het volk vertrouwen in kan hebben' (54,8; 0,54).

Uit de gegevens die tussen haakjes zijn gezet, blijkt dat alle factorladingen hoger zijn dan 0,30. De Cronbach's α ligt voorts met 0,73 ruim boven de ondergrens van 0,60. Kortom: de zeven items voor cultureel conservatisme/progressiviteit vormen een betrouwbare meetschaal. We hebben deze zeven items samengenomen; een hoge score op de uiteindelijke meetschaal staat voor cultureel conservatisme. Ook in verband met *economisch conservatisme/progressiviteit* hebben we respondenten gevraagd in hoeverre ze instemden (1. zeer oneens, 2. oneens, 3. oneens noch eens, 4. eens, 5. zeer eens, 6. weet niet) met de volgende stellingen, met tussen haakjes het percentage '(zeer) eens' en de ladingen op de eerste factor:

1. 'De overheid moet de sociale uitkeringen verhogen' (25,6; 66,0).
2. 'Grote inkomensverschillen zijn onrechtvaardig omdat mensen in principe gelijk zijn' (40,2; 86,2).
3. 'De overheid moet ingrijpende maatregelen nemen om de inkomensverschillen te verkleinen' (47,3; 89,5).
4. 'Bedrijven moeten verplicht worden om werknemers te laten meedelen in de winst' (56,7; 65,5).

Wederom blijkt uit de gegevens die tussen haakjes zijn gezet dat alle factorladingen hoger zijn dan 0,30, terwijl de Cronbach's α van 0,78 laat zien dat de meetschaal betrouwbaar is. We hebben de vier items samengenomen na ompoling van de scores op alle items. Ompolen wil zeggen dat hoge scores worden omgezet in lage scores en omgekeerd. Dit wil bijvoorbeeld zeggen dat respondenten die het zeer oneens zijn met de stelling dat de overheid de sociale uitkeringen moet verhogen, na ompoling de hoogst mogelijke score kregen. Een hoge score op de uiteindelijke meetschaal staat daarmee voor economisch conservatisme.